

Und Morgen wird die Sonne wieder scheinen,
Und auf dem Wege, den ich gehen werde,
wird uns, die Glücklichen, sie wieder eienen
Inmitten dieser sonnenatmenden Erde
Und zu dem Strand, dem weiten, wogenblauen,
werden wir still und langsam niedersteigen,
Stumm werden wir uns in die Augen schauen,
Und auf uns sinkt des Glückes stummes Schweigen.

John Henry Morgan

Forår i Buchenwald

I.

Selvom det var forår, var det en kold regn, der vredt blev pisket mod busruden, og forhindrede folk i at se på de nøgne afpillede landskaber, der udenfor jog forbi med sine spredte forfaldne gårde og løvskove, som årstiden til trods stod bladløse, på grund af den sure nedbør der faldt i disse egne. Til og med var det nu ved at blive mørkt efter en lang dags kørsel på disse elendige veje. Inden for var der varmt, og luften, som var kvælende tyk med den karakteristiske odør der hidrørte lige dele sure sokker, opkast og vingummicolaer, lå som en tung, tung dyne over de folk, der opholdt sig i bussen.

Tidligere på dagen ville det have været en smal sag alene ud fra lydniveauet at afgøre, hvad det var for mennesker, der befandt sig her, men efter otte timers strabadserende busrejse var alle så udmattede at de, som ikke ligefrem allerede var faldet i søvn eller lå underdrejet af køresyge eller anden upasselighed, bemægtigedes af en uafrystelig lathed, der forhindrede nogen form for aktivitet, så jeg må vel fortælle, at det drejede sig om halvtreds drenge i alderen tolv til fjorten år og omtrent femogtyve voksne. Det var en skolerejse, hvis egentlige formål for så vidt er sagen uvedkommende, men rent geografisk var målet for rejsen det sydøstlige Tyskland eller nærmere bestemt egne omkring Weimar og Erfurt - det gamle Lutherland.

På vej ned gennem Tyskland havde vi udelukkende kørt på den gamle motorvej, der stort set lå uændret, fra da den i trediveerne var blevet grundlagt af Nazisterne. Og selvom det var en gyselig vej at køre på med den konstante lyd af hjulenes møde med betonpladernes sammenføjninger, som når man lukkede øjnene, fik én til at tro, at det var en togrejse med en kreaturvogn, man havde begivet sig ud på, så kunne man alligevel ikke lade være med at fyldes af en vis ærefrygt for det forhadte regimes effektivitet, når de havde formået at skabe sådan en vej, der stadig, på trods af krigens ødelæggelse og det almindelige forfald der fulgte af manglende vedligeholdelse, kunne fungere efter halvtreds års forløb. Nu var det blevet helt mørkt uden for, og alle ventede længselsfuldt på, at denne mareridtsagtige bustur måtte få ende.

Ud på aftenen, omkring klokken syv, lod det da også til at turen omsider var forbi. Man kørte væk fra motorvejen - tydeligvis ud på en grusvej, og de, som sad forrest i bussen, kunne ud gennem

forruden i skæret fra bussens lygter se, at vi befandt os inde i en tæt skov. Tilsyneladende med lutter bøgetræer. Pludselig gik der en gysen gennem forsamlingen. Jeg selv mærkede det, som om det løb mig koldt ned ad ryggen, og en underlig fornemmelse af at et eller andet var gruelig galt, forplantede sig gennem mig. Det var en følelse, der er vanskelig at beskrive anderledes end som en utilpashed, der måske kunne bortforklares som køresyge eller et maveonde som følge af rejselivets i ernæringsmæssig henseende ikke altid ideelle fødeindtag. Men den indtrådte med en pludselighed og styrke, som jeg ikke ellers har oplevet. Det var som om maven krympede sig sammen, som om jeg fik en klump i halsen, og mit hele befindende var nærmest som havde jeg dårlig samvittighed over et eller andet, jeg nu skulle stå til regnskab for.

Bussen var kørt ind på en grusbelagt gårdsplads med tre kedeligt udseende grå betonbygninger liggende på række. Arkitektonisk syntes de at svare til de forventninger, man havde til Østtysk byggeri, men konklusionen, at det ikke var nogle videre pæne huse, kunne ikke forklare det ubehag, som jeg og, - erfarede jeg senere, adskillige andre følte ved synet af dette sted.

Turlederens næste udtalelse var intet mindre end en katastrofe: "Ja, drenge, her ser nok lidt trist og kedeligt ud lige nu, men nu skal vi ind og spise, og så skal I sove. Og i morgen, når det bliver lyst og solen skinner, så skal I bare se, så ser det hele anderledes venligt ud, det er jeg sikker på."

II.

Det var et Jugendherberge, vi skulle bo i. Vel, det var hverken værre eller bedre indrettet end sådanne lejrskoler og vandrehjem, der benyttes til skolerejser, er andre steder i verden, og det syntes som om, at her kunne man da godt holde ud at bo et par dage, hvis det ikke lige havde været for den besynderlige følelse af ubehag, som ikke ville fortage sig. Nå, før eller siden gik det vel nok over. Nu skulle der i første omgang pakkes ud, faciliteterne tages i øjesyn, og dagsbefalingen for i morgen skulle nærlæses. Til min undren og irritation bemærkede jeg, at skønt vi havde fået at vide, at vi skulle bo i nærheden af Weimar, så vidnede programmet intet om en udflugt til byen.

Muligvis var det hele forventningen om at komme til at se nærmere på Weimar, der gjorde, at man, trods alt, følte det umagen værd at tilbringe så mange timer i en dårligt ventileret bus, stuvet sammen med alt for mange mennesker på for lidt plads:

O, Weimar! Den store tyske, ja den europæiske kulturs vugge: Goethe, Schiller, Bach, Kranach, Liszt og Weimarrepublikken, det er store og stolte ord, der knytter sig til dette sted. Men på et spørgsmål, der vel mest blev stillet for at forvise os om, at selvfølgelig skulle vi da til Weimar, lød

svaret, "der er ikke noget at se i Weimar, så det får vi ikke tid til." Til gengæld bemærkede jeg, at der stod et programpunkt, som jeg ikke havde den store interesse i at deltage i, eller rettere, som jeg havde en meget stor interesse i ikke at deltage i, - der stod: "Eventuelt udflugt til den nærliggende Kz-lejr, Buchenwald." Jeg talte med nogen af de andre voksne, som delte min opfattelse af sagen, og vi besluttede os for at sige til turlederen, at vi ikke ønskede at tage på udflugt til Kz-lejren. Han smilede lidt vejt og sagde de ord som aldrig vil blive glemt: " Det behøver I heller ikke, for det er der I er!"

Vi var indkvarteret i Buchenwald, og det skal forstås i ordets allermost bogstavelige forstand

- *I Buchenwald!*

Jada - det var som navnet antyder en bøgeskov, men det var også, - eller det var især en koncentrations- og udryddelseslejr fra 2. Verdenskrig. Det Jugendherberge, vi var indkvarteret i, var opført oven på resterne af de tyske soldaters mandskabsboliger, og nogle få hundrede meter derfra lå selve lejren. Her skulle vi bo i to nætter, og ingen havde vist overskud til at tænke tanken til ende. - Indkvarteret i Buchenwald med halvtreds uskyldige drengebørn og femogtyve – nåja, måske knap så uskyldige voksne, men alligevel. Det var uhørt!

Denne første nat var der vist ikke mange, der sov særlig meget. Hele natten, sådan føltes det, lå vi, vendte og drejede os i sengene, med den konstante forventning snart at høre støvletramp, tyske kommandoråb og maskinpistolsalver og selvsagt råb fra nødstedte og sårede fra lejren. Selv om ingen vovede at udtale ordene, så havde vores oplevelse ved indkørslen på gårdspladsen overbevist os om, at hvis der fandtes spøgelses, måtte det være her. Og vist spøjte det i Buchenwald. Men det var en helt anden slags spøgelses, end vi havde ventet, og det værste var næsten, at det viste sig, at vi havde haft samtlige af de spøgelses, der nu hjemsøgte os, med hjemmefra. Det ondeste af slagsen var den dårlige samvittighed, der meldte sig ved tanken om, at her lå man på åstedet for en af det tyvende århundredes største forbrydelser, og havde det egentligt meget godt - ja, der var godt nok ubehaget fra ankomsten, - det var forresten stadigvæk mærkeligt, men nu kunne vi jo indse sandheden i, at der var noget galt med stedet, og derfor meldte samvittighedskvalerne sig nu også over, at ubehaget ikke varede ved.

Om morgenen, på den første dag i Buchenwald, kom det næste slag ved den brødefulde erkendelse af, at jeg i virkeligheden havde sovet meget godt, og nu var udhvilet. Kan man sove godt i Buchenwald? Nej, vel! Jeg kunne stadigvæk ikke fatte realiteten - at vi var indkvarteret i Buchenwald, men nu fik jeg syn for sagn, thi det første jeg så, da jeg rullede gardinet fra vinduet, var et sæt jernbaneskiner og et skilt, hvorpå der var malet en pil til højre og med gotiske bogstaver

skrevet AUSCHWITZ, og jeg skulle ikke mange gange ti meter væk fra hoveddøren, før lejren lå der i al sin gruelighed. "Mahn und Gedänkstätte Buchenwald", hævdede et skilt foran indgangspartiet, som for at udelade enhver tvivl. Men det havde ikke været nødvendigt, for pigtrådshegnet, de karakteristiske vagttårne, omridset af fangebarakkerne og murstensbygningen med skorstenen derhenne, var alt rigeligt til at forvisse sig om, hvad det var for et sted, vi var havnet. Og som om det ikke var nok, så var der inskriptionen over jernlågen, der førte ind i lejren, Der stod ikke "Arbeit macht frei" - nej det var værre endnu, "Jedem das Seine!"- enhver får, hvad der tilkommer ham, skar i øjnene og overbeviste mig endeligt om, at hertil og ikke en centimeter længere gik min færd.

III.

Nu ville skæbnen, at der blandt børnene var en dreng, som var jøde. Det var ikke noget man normalt spekulerede over - men når man vidste det, så kunne man godt både se og høre, at lille Jakob havde ikke-europæiske rødder. Han var rødhåret med massevis af fregner, og havde nogle meget udtryksfulde sortbrune øjne, og en karakteristisk, lidt firkantet næsefacon.

Havde vi andre det mærkeligt med at være i Buchenwald, havde han det forfærdeligt. Og hvor jeg, som voksen, havde mulighed for at fravælge at tage lejren nærmere i øjesyn, havde man, med den institution vi rejstes vanlige sans for det pædagogiske, nidkært besluttet at drengene så sandelig skulle have en guidet rundvisning i ovnene og i museet.

Efterfølgende kom en af lærerne hen til mig og fortalte, at han havde haft sådan en skæg oplevelse i museet. En af drengene, Jakob, som normalt var en meget fræk dreng, der skulle have besked en fire fem gange, før man kunne gøre sig forhåbninger om, at han blot ville begynde at overveje at følge den, havde her været helt rolig, og på spørgsmålet om hvad han følte ved at se lejren, havde han svaret med en for ham ukarakteristisk alvor, " Jeg tænker på, at her kunne min mor have endt sine dage." Og tonefaldet hos den berettende vidnede om, at han egentlig syntes, at det var en positiv oplevelse, at den frække dreng havde opført sig så fornuftigt. Han antydede dermed nærmest, at han mente, det var et held, at vi var endt hvor vi var.

Jeg gik forarget fra ham, stampede lidt rundt inde i skoven, og følte det gammelkendte ubehag fra i går vende tilbage. Pludselig fik jeg øje på noget, der lignede stof, som lå under en træstub. Da jeg samlede det op, viste det sig at være resterne af en davidsstjerne, af den slags man tvang jøderne til at bære under krigen. Den var næsten opløst, men man kunne tydeligt se, hvad det havde været. I første omgang følte jeg en vis lettelse ved fundet. I min fantasi formede sig hastigt fortællingen om

en undvegen fange, der som sin første handling i friheden, havde revet det forhadte symbol af tøjet, og selvfølgelig var han sluppet væk derfra. Måske levede han endda endnu, måske var han endda forfader til. . . . og i næste øjeblik rammes jeg af en ubarmhjertig indre stemme, der hånedede mig og sagde, at så var der kun 5.999.999 omkomne jøder tilbage at gøre regnskab for, og endelig kunne jeg heller ikke uden videre slutte, at stjernen lå hør, fordi den der bar den, var sluppet væk, det kunne lige så godt være udtryk for det modsatte.

Jeg gav senere det fundne videre til Jakob, og jeg kunne næsten se på ham, at han skabte den fortælling for sit indre blik. Jeg håber trods alt, at hans endte lykkeligere end min.

IV.

Da det nu var blevet aften på den anden dag i Buchenwald, holdt de voksne en lille fest, da drengene sov. Og her førtes den mest bizarre konversation, som tænkes kan. I det hele taget var tonen den aften meget mere løssluppen end tilforn. Egentlig var det begyndt allerede da drengene blev lagt i seng. "God nat med jer, drenge. Sov godt. I kan roligt gå i bad, men hvis i hører en hvislende lyd fra bruseren, så er det med at komme væk." Blandt de voksne videre i samme toneart; snak om den ringe aftensmad afsluttedes med kommentaren, " Og så siger de, at alt lykkes i en gasovn!", om kagerne til kaffen " nu var det vel jødekager" - "åhja, det var en herlig smøvs", "hvem har jødet mine smøger?", og så videre og så videre, under lavmålet for komik, indtil det uundgåelige øjeblik, da en tog ordet og sagde, at han faktisk ikke syntes at det var morsomt, for han havde en farfar, som døde i Buchenwald. Herpå nærmede stemningen sig nedslagsagtigt gulvplanet, og en dyb knugende stilhed fyldte rummet, indtil ordene: "Han faldt ud af vagttårnet!" Og sådan fortsatte man, i den konstante vekselvirken mellem skamfuldheden over at more sig i Buchenwald, og befrielsen over at man trods alt kan det. For samtidig med bevidstheden om, at det forfærdelige, som er sket her, aldrig kan overdrives, så må man også erkende, at uanset hvor meget vi efterlevende forsøger, så vil vores gru aldrig være tilstrækkelig, og ethvert forsøg på at leve sig ind i de menneskers situation, hvis skæbne blev Buchenwald eller en anden Kz-lejr, vil være romantiseret og alt for lidt.

Et par dage efter at vi havde forladt Buchenwald, snakkede jeg lidt med Jakob, og spurgte ham, hvordan det gik. "Tjoeh", sagde han ligefremt, men med en dybde i tonefaldet, og en fasthed i blikket, som man ikke umiddelbart ville forbinde med en fræk trettenårig, "det går såmænd udmærket, jeg er kommet mig, men det ved jeg ikke om Verden gør".